

राज्यातील शिक्षक, अधिकारी व कर्मचारी
यांचे नवीन प्रशिक्षण धोरण..

महाराष्ट्र शासन

शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: टिसीएम २०१३/(७१/१३)/प्रशिक्षण

मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२,

तारीख: २९ जानेवारी २०१४

वाचा —

- १) बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार, अधिनियम २००९
- २) राज्य प्रशिक्षण धोरण २०११

प्रस्तावना —

शिक्षणाच्या सार्वत्रीकरणाच्या धोरणानुसार राज्यात सध्या स्थानिक स्वराज्य संस्था व खाजगी व्यवस्थापनाच्या सुमारे १ लाख प्राथमिक व माध्यमिक शाळांमार्फत सुमारे १.८० कोटी विद्यार्थ्यांना सुमारे ६.७० लाख शिक्षकांकडून शिक्षण देण्यात येत आहे.

२. शिक्षण विभागातर्गत प्रशिक्षणाशी निगडित एकूण ७ राज्यस्तरीय संस्था खालीलप्रमाणे कार्यरत आहेत:-

- (i) दृक श्रवण शिक्षण संस्था, पुणे (सन १९४८),
- (ii) व्यवसाय मार्गदर्शन संस्था, मुंबई (सन १९५०)
- (iii) राज्य शिक्षणशास्त्र संस्था (सन १९६४)
- (iv) राज्य आंग्ल भाषा अध्यापन संस्था, औरंगाबाद (सन १९६५)
- (v) राज्य विज्ञान शिक्षण संस्था, नागपूर (सन १९६८)
- (vi) शैक्षणिक तंत्रज्ञान कक्ष, वरळी, मुंबई (सन १९७२)
- (vii) महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक नियोजन व प्रशिक्षण संस्था, औरंगाबाद

ह्याशिवाय प्रत्येक जिल्हयामध्ये एक जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था DIET (एकूण ३३) कार्यरत आहेत.

३. केंद्र शासनाच्या सूचनेनुसार १९८४ साली “राज्य शिक्षण शास्त्र संस्थेची” NCERT च्या धर्तीवर पुनरचना करुन “महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे” (SCERT) ची स्थापना करण्यात आली.
४. गेल्या काही काळामध्ये शिक्षण क्षेत्रामध्ये खालीलप्रमाणे अनेक महत्वाच्या घडामोडी घडल्या आहेत.-
 - (i) “भारतीय राज्य घटनेमध्ये” दुरुस्ती करुन, ६ ते १४ वयोगटातील सर्व बालकांना मोफत व सक्तीचे प्राथमिक शिक्षण (इ. १ ली ते ८ वी) मिळावे यासाठी “ बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार, अधिनियम २००९” अंमलात आणण्यात आला आहे.
 - (ii) शिक्षकांचे प्रशिक्षणासाठी जागतिक स्तरावर नवीन तंत्रज्ञानाचा मोठ्या प्रमाणावर वापर होत आहे. (उदा.संगणक, टॅबलेट, व्हीडीओ कॉन्फरन्स इ.)
 - (iii) मुलांना जागतिक दर्जाचे, समाजपयोगी, रोजगाराभिमूख दर्जेदार शिक्षण मिळावे यासाठी अभ्यासक्रमामध्येही मोठा बदल करण्यात येत आहे.
 - (iv) मुलांमध्ये सृजनशीलता, नैतिकता व कल्पकता निर्माण व्हावी यासाठी मोठ्या प्रमाणावर उपाययोजना करण्यात येत आहेत.
 - (v) “राज्य प्रशिक्षण धोरण २०११” द्वारे प्रत्येक प्रशासकीय विभागाने त्यांच्या अधिनस्त असलेल्या सर्व अधिकारी व कर्मचाऱ्यांना पायाभूत प्रशिक्षण व सेवांतर्गत प्रशिक्षण देणे बंधनकारक करण्यात आले असून प्रत्येक विभागाने त्यांच्या योजनांतर्गत निधीतून १% इतका खर्च हा प्रशिक्षणावर करण्याची मूभा प्रशासकीय विभागांना देण्यात आली आहे.
५. उपरोक्त सर्व संस्थांनी गेल्या २-३ दशकामध्ये अत्यंत उत्कृष्ट काम केलेले असले तरीही वरील घडामोडी पहाता त्यांचे काम व व्यवस्थापनामध्ये कालानुरूप बदल करणे व शिक्षकांना प्रभावी व उपयुक्त प्रशिक्षण देण्याची गरज निर्माण झालेली आहे. सध्या राज्यस्तरीय संस्थांमध्ये आर्थिक तरतूदी व मनुष्यबळ पुरेशा प्रमाणात उपलब्ध नसल्यामुळे त्याचा पुरेपुर वापर होत नाही व तसेच त्यांचे प्रयत्नही अपुरे पडत आहेत.
६. शालेय शिक्षण व क्रीडा विभागांतर्गत शिक्षकांचे प्रशिक्षणासाठी सध्या प्रामुख्याने खालील योजनांतर्गत निधी उपलब्ध करुन देण्यात येत आहे:-
 - (i) सर्व शिक्षा अभियान
 - (ii) राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षा अभियान

(iii) TEAB (Teacher Education Appraisal Board)

७. निरनिराळ्या योजनांमधून उपलब्ध होणा-या निधीतून शिक्षक, अधिकारी व कर्मचारी यांना योग्य काळानुरूप व सक्षम करणारे प्रशिक्षण कसे देता येईल हा प्रश्न अनेक दिवसांपासून शासनाच्या विचाराधीन होता. सर्व बाबींचा विचार करुन शासनाने विभागाचे “नवीन प्रशिक्षण धोरण” स्वीकारण्याचा पुढीलप्रमाणे निर्णय घेतला आहे.

शासन निर्णय—

येथून पुढे सर्व प्रकारच्या प्रशिक्षणासाठी राज्य स्तरावर “महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे” (Maharashtra State Council of Education, Research and Training (SCERT) येथून पुढे “विद्या परिषद” ही राज्यातील प्रशिक्षणाची शिखर संस्था म्हणून कार्यरत राहिल व जिल्हा स्तरावर जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था (District Institute of Education and Training) DIET-डायट जिल्ह्याची शिखर संस्था म्हणून काम करतील.

२. “विद्या परिषद SCERT” व “जिल्हा संस्था DIETS” यांची कामे, कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या प्रामुख्याने खालीलप्रमाणे राहतील.

- (i) शिक्षक, अधिकारी/कर्मचारी यांच्या प्रशिक्षणाच्या गरजा (Traning Need) निश्चित करणे.
- (ii) शिक्षणाच्या गरजा लक्षात घेता प्रशिक्षणाच्या पध्दती (Traning Methodology) कालावधी (Duration) निवासी/अनिवासी इ. निश्चित करणे.
- (iii) प्रत्येक कार्यक्रमासाठी आवश्यक तो उत्कृष्ट दर्जाचा अद्ययावत साधनसामुग्री (Course Meterial) तयार करुन घेणे.
- (iv) उत्कृष्ट व दर्जेदार प्रशिक्षक (Master Trainers) शोधणे व तयार करणे इ. त्यांचे गुणवत्ता व योग्यतेनुसार वर्गीकरणे करणे इ.
- (v) प्रशिक्षणाचे वार्षिक वेळापत्रक (Annual Calender) तयार करुन दर्जेदार व प्रभावी प्रशिक्षण उपलब्ध करुन घेणे.

३. शिक्षक, अधिकारी/कर्मचारी यांना दर्जेदार व प्रभावी प्रशिक्षण उपलब्ध होण्यासाठी “विद्या परिषद-SCERT” व “जिल्हा संस्था DIETS” यांनी योग्य ती सर्व उपाययोजना करावी. उदा :- वार्षिक आराखडा तयार करणे, चांगले प्रशिक्षक तयार करणे, चांगले स्थळ शोधणे, उपलब्ध होणा-या

आर्थिक तरतूदीप्रमाणे वार्षिक नियोजनामधून अग्रक्रमाने प्रशिक्षण हाती घेणे, झालेल्या प्रशिक्षणाचे त्रयस्थ संस्थेमार्फत मूल्यमापन करणे इ.

४. प्रशिक्षण देतांना “विद्या परिषद- SCERT” व “जिल्हा संस्था DIETS” यांनी खालील मुद्यांचा प्रामुख्याने विचार करावा.

- i) उत्कृष्ट व दर्जेदार शिक्षक (मास्टर ट्रेनर्स) हे २ ते ३ वर्षासाठी निश्चित करण्यात यावेत. त्यात वारंवार बदल करू नये. मास्टर ट्रेनर्स निवडताना राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या प्रशिक्षकाचा विचार व्हावा. (याबाबत स्वतंत्र शासन निर्णय काढण्यात येईल)
- ii) प्रशिक्षणाचे स्थळ चांगल्या दर्जाचे असणे आवश्यक आहे यासाठी “विद्या परिषद- SCERT” व “जिल्हा संस्था DIETS” स्वतःच्या इमारतीचा प्रामुख्याने विचार व्हावा.
- iii) निवासी प्रशिक्षकासाठी राहणे व जेवणाची उत्तम सोय असणे आवश्यक आहे. यासाठी आवश्यकते प्रमाणे CSR अंतर्गत खाजगी उद्योजकांची मदत घ्यावी किंवा खाजगी इंजिनिअरींग कॉलेज इ. यांच्या हॉस्टेलची मदत घ्यावी.

५. राज्यामध्ये शिक्षक, अधिकारी/कर्मचारी यांना प्रभावी व दर्जेदार प्रशिक्षण देण्यासाठी खाली दर्शविल्याप्रमाणे “उच्चस्तरीय सुकाणू समिती” स्थापित करण्यात येत आहे.

(अ) संरचना:-

i)	अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/ सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग	अध्यक्ष
ii)	संचालक, यशदा, पुणे	सदस्य
iii)	आयुक्त, शिक्षण महाराष्ट्र राज्य, पुणे	सदस्य
iv)	संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद	सदस्य
v)	सचिव, माहिती व तंत्रज्ञान	सदस्य
vi)	आयुक्त, क्रीडा महाराष्ट्र राज्य, पुणे	सदस्य
vii)	नामांकीत प्रशिक्षण संस्थांचे प्रतिनिधी (२)	सदस्य
viii)	संचालक, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद	सदस्य-सचिव

(ब) कार्यकक्षा :-

- (i) “विद्या परिषद- SCERT” व “जिल्हा संस्था DIETS” कडून विद्यार्थ्यांना उपयोगी पडेल असे प्रशिक्षणाचे विषय व क्षेत्र निवडणे.
- (ii) प्रशिक्षणाचा वार्षिक आराखडा अंतिमरीत्या तयार करून त्यास मान्यता देणे.

- (iii) सर्व प्रशिक्षण दर्जेदार व प्रभावी राहिल यासाठी सर्व उपाययोजना करणे.
- (iv) उत्कृष्ट व दर्जेदार प्रशिक्षक (मास्टर ट्रेनर्स) तयार करणेसाठी आवश्यक ते धोरण तयार करणे.
- (v) “विद्या परिषद- SCERT” व “जिल्हा संस्था DIETS” संस्थेवर योग्य ते नियंत्रण ठवणे, त्यांना मार्गदर्शन देणे इ.
- (vi) उपलब्ध निधीचा योग्य, पुरेपुर व गुणात्मक वापर व्हावा ह्यासाठी सर्व उपाययोजना करणे.
६. उच्चस्तरीय सुकाणू समितीने अंतिम केलेल्या वार्षिक आराखडयाप्रमाणे प्रभावी व दर्जेदार प्रशिक्षण देण्यासाठी राज्य व जिल्हा स्तरावर खालीलप्रमाणे “कार्यकारी अंमलबजावणी समिती” स्थापन करण्यात येत आहे

(अ) राज्यस्तरीय कार्यकारी/अंमलबजावणी समिती:-

i)	आयुक्त, शिक्षण	अध्यक्ष
ii)	संचालक, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद	सह अध्यक्ष
iii)	राज्य प्रकल्प संचालक,	सह अध्यक्ष
iv)	शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक)	सदस्य
v)	शिक्षण संचालक (प्राथमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे	सदस्य
vi)	अध्यक्ष, महाराष्ट्र माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ	सदस्य
vii)	यशदा YASHADA प्रतिनिधी	सदस्य
viii)	सहसंचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद	सदस्य
ix)	प्राचार्य, जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था (२) (प्रत्येक २ वर्षांनी नवीन प्रतिनिधी निवडला जाईल.)	सदस्य
x)	सहसंचालक (शिक्षक शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद	सदस्य सचिव

(ब) जिल्हास्तरीय कार्यकारी अंमलबजावणी समिती

i)	मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद	अध्यक्ष
ii)	प्राचार्य, जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था	उपाध्यक्ष
iii)	जिल्हा शिक्षणाधिकारी (माध्यमिक)	सदस्य
iv)	जिल्हा शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक)	सदस्य
v)	विद्या परिषद, पुणे प्रतिनिधी	सदस्य
vi)	शाळा मुख्याध्यापक प्रतिनिधी (२) (प्रत्येक २ वर्षांनी नवीन प्रतिनिधी घेणे आवश्यक.)	सदस्य
vii)	ज्येष्ठ अधिव्याख्याता (उपप्राचार्य), जि.शि.व प्र.सं.	सदस्य सचिव

(क) वरील दोन्ही समित्यांची कार्यक्षमता खालीलप्रमाणे राहिल.

१. उच्चस्तरीय सुकाणू समितीने अंतिम केलेल्या आराखडयाप्रमाणे सर्व प्रशिक्षण दर्जेदार व प्रभावी राहतील यासाठी सर्व उपाययोजना करणे व दक्षता घेणे.

- II. प्रत्येक प्रशिक्षणामध्ये निवडलेल्या सर्व प्रशिक्षणार्थी हजर राहतील यासाठी करावयाची उपायोजना. सर्व प्रशिक्षणार्थी यांना उत्कृष्ट दर्जाचे आवश्यक ती साधनसामुग्री (कोर्स मटेरियल) उपलब्ध करून देणे.
 - III. उच्चस्तरीय सुकाणू समितीने निवडलेल्या त्रयस्थ संस्थेमार्फत सर्व प्रशिक्षणाचे मुल्यमापन करून घेणे इ.
७. राज्यातील इतर संस्थांनी [उदा: (i) (दक श्रवण शिक्षण संस्था, पुणे, (ii) व्यवसाय मार्गदर्शन संस्था, मुंबई, (iii) राज्य आंग्ल भाषा अध्यापन संस्था, औरंगाबाद, (iv) राज्य विज्ञान संस्था, नागपूर, (v) शैक्षणिक तंत्रज्ञान कक्ष, वरळी, मुंबई, (vi) महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक नियोजन व प्रशिक्षण संस्था, औरंगाबाद] यांनी सुध्दा “विद्या परिषद (SCERT)” शी सल्लामसलत करून त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली वरीलप्रमाणे “वार्षिक वेळापत्रक (Annual Calender)” तयार करावे व त्यास राज्यस्तरीय कार्यकारी / अंमलबजावणी समिती व सुकाणू समितीची मान्यता मिळवावी.
 ८. प्रशिक्षणासाठी एकूण उपलब्ध निधीपैकी २० टक्के निधी “विद्या परिषद (SCERT)”, “जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था (DITES)” व इतर प्रशिक्षण संस्थांना नाविन्यपूर्ण प्रशिक्षणासाठी मागणीप्रमाणे सुकाणू समितीच्या मान्यतेने उपलब्ध करून देण्यात येईल. उर्वरित ८० टक्के निधी राज्य शासनाने ठरविलेल्या धोरणाप्रमाणे निश्चित प्रशिक्षण कार्यक्रमावर खर्च करण्यात येईल.
 ९. “विद्या परिषद (SCERT)”, “जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था (DITES)” व इतर संस्थांनी वार्षिक आराखड्याप्रमाणे दर ३ महिन्याकरिता आवश्यक निधीची मागणी महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद (MPSP) / शासनाकडे करावी. दोन महिन्यांचे प्रशिक्षण संपल्यावर संबंधित संस्थांनी प्रशिक्षणाचे मुल्यांकनाचा (संख्यात्मक व गुणात्मक) अहवाल खर्चाच्या तपशिलासह MPSP व राज्य शासनाला सादर करावा. झालेल्या प्रशिक्षणाची गुणवत्ता व खर्चाचे प्रमाण पाहून MPSP /शासन पुढील ३ महिन्यासाठी निधी उपलब्ध करून देईल.
 १०. इथूनपुढे उपरोक्त प्रमाणे सर्व निधी “विद्या परिषद SCERT” यांना वितरीत करण्यात येईल. “विद्या परिषद (SCERT)” यांना निधीचा योग्य तो विनियोग करून त्याचा हिशोब ठेवणे आवश्यक राहिल.
 ११. राज्यामध्ये प्रशिक्षणाची गुणवत्ता दिवसेंदिवस वाढेल यासाठी “विद्या परिषद (SCERT)”, “जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था (DITES)” मध्ये काम करणारे सर्व अधिव्याख्याता, वरिष्ठ अधिव्याख्याता, प्राचार्य यांनी दरवर्षी कमीतकमी दोन राज्योपयोगी/ विद्यार्थ्यांना सहाय्यभूत ठरणारे संशोधन प्रकल्प सादर करणे अनिवार्य राहिल. याविषयी स्वतंत्रपणे विस्तृत आदेश निर्गमित करण्यात येतील.
 १२. सर्व प्रशिक्षण संस्थांनी तयार केलेल्या व राज्यस्तरीय सुकाणू समितीने मान्य केलेल्या प्रशिक्षण कार्यक्रम विभागाच्या व इतर सर्व शासनाच्या अधिकृत वेबसाईटवर टाकण्यात यावा.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१४०१२९१६००१६८०२१ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(री.वि.फणसेकर)

अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा.मंत्री, शालेय शिक्षण विभाग यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
२. मा.राज्यमंत्री, शालेय शिक्षण विभाग यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
३. मा.मुख्य सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई
४. सचिव, माहिती व तंत्रज्ञान, मंत्रालय, मुंबई
५. सचिव, सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
६. सचिव, ग्रामविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
७. सचिव, नगरविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
८. आयुक्त, शिक्षण महाराष्ट्र राज्य, पुणे
९. आयुक्त, क्रीडा महाराष्ट्र राज्य, पुणे
१०. आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य परिक्षा परिषद, पुणे
११. संचालक, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे
१२. संचालक, यशदा, पुणे
१३. संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, चर्नी रोड, मुंबई
१४. शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे
१५. शिक्षण संचालक (प्राथमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे
१६. अध्यक्ष, महाराष्ट्र माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, पुणे
१७. सर्व सहसचिव/ उपसचिव/ अवर सचिव/ कक्ष अधिकारी, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१८. सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी
१९. सर्व विभागीय शिक्षण उपसंचालक
२०. सर्व प्राचार्य, जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था, महाराष्ट्र
२१. सर्व शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक/माध्यमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे
२२. निवड नस्ती (माशि-४)